

SEMPER IDEM¹⁷

**(з нагоди перевидання монографії Оксани Забужко
“Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу”)**

У статті проаналізовано найбільш суперечливі аспекти монографії О.Забужко “Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу”, пов’язані з “демонічним началом” у творчості Т. Шевченка. Автор обстоює локальний вимір цієї проблеми, критикуючи О. Забужко за спробу зробити її заручницею всю Кобзареву спадщину. Доведено, що Шевченко не демонізував українське минуле, а навспак захищав од демонізації, якою його наділяли дошевченківські романтики, М. Гоголь, імперська історіографія.

Ключові слова: міф, демонічне начало, упиризація, заложні мерці, гайдамаки.

Всі пам’ятають, що перше видання цієї праці (1997) викликало неймовірно гостру дискусію. Її вихідним пунктом, як і допіру в суперечках навколо не менш скандальної монографії Г. Грабовича “Шевченко як міфотворець” (1991), була сама постановка питання. Чи можна поняття, яким у побуті означають брехню, вигадку, використовувати в ролі наукового терміна, та ще й стосовно Шевченка, чиє слово більшість українців сприймає як безсумнівну національну Правду?

Для одних було очевидно, що ні, не можна, – для інших не менш аксіоматично, що не тільки можна, а й треба, бо на Заході така практика жодних застережень не викликає; і саме міф є “видом духовної діяльності, повністю відповідним” специфіці Шевченкової життєтворчості; і те, що Г.Грабович “першим “уписав” Шевченкову поезію” “в цю класифікаційну рубрику”, “припускаємо, на довгі роки залишиться його неоціненою науковою заслугою, хоча теми він, у вже згаданій нами монографії, звісно, не вичерпав – радше відкрив...” [7, 14].

Двадцять років тому ці та інші прогнози опирались хіба на інтуїцію диспутантів, хоча вже й тоді необхідність впровадження термінологічної

¹⁷ Завжди те саме. — лат.

пропозиції від Г. Грабовича в шевченкознавство викликала, м'яко кажучи, сумнів на тлі (отут таки) необхідності подолання осоружної советської (отут таки) міфології, що, по волі чи по неволі, ставило ці явища в один типологійний ряд... Що вже казати нині, по трьох літах московської агресії та “гібридної” війни, які, схоже, “марно пролетіли” для адептів літературознавчого міфологізму. Їм і далі хочеться відмити той замацаний пропагандою термін до блиску “незаангажованої” наукової чистоти, свідченням чому – п'яте (!) перевидання монографії О. Забужко (К.: Комора, 2017, під шевченківські дні).

Захоплюючись по-волонтерськи щирою й одержимою діяльністю п. Оксани в час і після Майдану (блоги, статті, інтерв'ю, зрештою, спроектований нею і виданий у тій же “Коморі” “Літопис самовидців: дев'ять місяців українського спротиву” (2014)), я гадав, що тепер, винісши урок з актуальних ідеологічних перипетій, вона згадуватиме свій “Шевченків міф України” хіба як досвід проб-помилки, яких чимало напровадували в українському гуманітарному просторі “ліхі дев'яності”. Адже так “самовидно”, що чільна теза московської пропаганди наполягає на тім, буцім ніякої України нема, буцім реальний лише “руській мір”, а Україна – міф, спродукований “свідомітами” і насаджений за іноземні гроші.

У перевернених догори дригом координатах московського антисвіту советський міф про “три братні народи” виглядає як правда, що “сложилась історическі” – *об'єктивно*, а незалежна Україна – як *суб'єктивна* вигадка божевільних міфотворців. І “нема на то ради”, хоч би як того не хотілося і О.Забужко, і Г. Грабовичу, й всім, хто мислить приблизно в такий спосіб: “Скажімо, перша наукова монографія, яку надрукував професор Грабович про Шевченка, мала заголовок “Поет як міфотворець”. Це означає: поет, який створив націю, нову міфологію. Можна сказати, що Гомер “Іліадою” й “Одіссеєю” створив міфологію, створив усю літературу західної цивілізації. Але дехто з критиків в Україні потрактував це так, що міф – це брехня, казка. Непорозуміння почалися з того заголовку” (В. Чернецький) [13].

Прикметно: активний впроваджувач імперського міфа про “трієдіное славянское государство” пізній П. Куліш, іще коли був Кулішем раннім, надихався воістину гомерівськими амбіціями. У поетичному циклі “Україна” (1843) він збирався “познаходить думи про всіх наших гетьманів та й зложить таку книжку, як Гомерова Іліяда”, адже “не було в світі люду одважнішого й славішого од греків і козаків: нема ж ні в кого й пісень луччих, як у греків та в козаків” [11, Т. 1, С. 13]. Та, оскільки “нема пісень про всіх гетьманів, позабували вже деякі й самі бандурники”, Куліш сам “зложив оце *старими словеси* новії думи про тих забутих гетьманів та й попритулював їх до кобзарських дум усюди, де вже діди не пам’ятають, як співати” [11, Т. 1, С. 14].

Того притулювання вистачило на яких 60 сторінок, намір лишився нереалізованим – і через свою штучність, рукотворність, плановість, раціоналізм, і, головно, через те, що невдовзі Кулішеві потрапив до рук невідомий допіру “Літопис Самовидця” із детальним описом внутрішньогромадянських причин Руїни, що ніяк не узгоджувалося з концептом беззастережної ідеалізації козаччини. Замість розвивати його у міф гомерівського зразка, оспівуючи славне минуле, Куліш вдається до критичного аналізу й пише “Чорну раду”, а цикл “Україна” лишається розпочатою і незавершеною спробою творення національного міфа. Отут власне *міфа* в розумінні прихильників традиційного, сказати б, логічного значення цього терміна – яко твердження, що “не збігається з результатами наукової перевірки” (А. Сові), “деформує реальність”, бо у ньому “концепт відчужує смисл” (Р.Барт) тощо [9, 49].

Далі були метаморфози “великого, хоч недужого духу” (за І. Франком), внаслідок яких Куліш перестав зважати і на наукову достовірність, і на елементарну логіку – і сконструював отой згаданий вище імперський міф, ув основі якого лежав комплекс неповноцінності: ставлення до козаччини (eo ipso до українства) як до виключно деструктивної, стихійної, демонічної сили, неспроможної самоорганізуватися в суверенну

державу. Відповідним до цих двох версій України (ідеалізуючої й демонізуючої) було і ставлення Куліша до Шевченка: в молодості він глорифікує Тараса як “небесного світильника” [11, Т. 6, С. 379]; на схилі ж віку зустрічає, мандруючи пеклом, де той карається за те, що “верз” “про мідного вола і про ножі дурні свячені” з “досади”, “нетямки” і “слави хіті” [11, Т. 2, С. 410, 411].

Обидві взаємовиключні версії парадоксально співіснують у спадщині людини “без синтезу” (за С. Єфремовим), й оця амбівалентність дивним чином відлунює у доробку сучасних дослідників, яких захопив дух міфотворення. Обґрунтовуючи свої концепти щодо Шевченка вони впадають в одну *або* іншу із “кулішівських” крайностей, при цьому визнаючи спільний міфологічний знаменник. Поряд із книжкою Г. Грабовича маю на увазі ту ж таки монографію О. Забужко, в якій дослідниця, дотепно скритикувавши свого попередника за тенденційну одновимірність, відтак... Втім, усе за порядком.

“Г.Грабович, [...] довірливо вважає, буцім козаки для нього [Шевченка] “є, передовсім, втіленням глибинної правди про колишнє ідеальне – вільне, рівне, гармонійне – існування України”, “одночасно ідеальною спільністю і суспільною структурою”, і навіть, попавши в полон до власної ідеї, починає підганяти під неї відпирний текст: розбираючи “За байраком байрак...”, аж двічі (на стор. 120 і 127) підкреслює, що автор називає похованих козаків “чистими, ”як скло””, – тоді як абсолютно очевидно, що “чисті” не вештаються по ночах до третіх півнів, не заводять живих до себе в могилу на гостину (sic!), а головне, що в самому вірші нема й натяку ані на яку таку “чистоту”: порівняння “як скло” граматично радше стосується до дієслова – “лягло”: скло ж не тільки, і навіть не конче “чисте” (може бути й закіптюжене!), воно насамперед крихке, битке, легко трощиться, і це є його дефінітивна прикмета, тим більше, що і в “Буває, в неволі іноді згадаю...” повторюється як розгортання раз уже знайденої образної формули, картини фізичної “потрощености” збірною “козацького

трупа” (“в могилі усе козаки:/ Який безголовий, який без руки, / А хто по коліна неначе одтятий” – справді, “як скло”!)” [7, 132-133]...

Дорікнувши своєму попередникові (“а Грабович запевняє нас, ніби “у Шевченка демонічна сторона козацтва сильно приглушена” [7, 133]), п. Оксана змушує ту “демонічну сторону” зазвучати у повен голос, ба більше – виконати головну партію в хоралі Шевченкових голосів. Образ розбитого, як скло, козацького товариства їй потрібен саме для цього. “І цей образ, до речі, так само несе строго логічне, в контексті цілого міфа, символічне навантаження: розпад народного тіла [...] – це одна з ключових парадигм Шевченкового міфа України взагалі, і працює вона на всіх рівнях – синхронно, на мікро- (родина) і макросоціальному (класово стратифікований соціум), діяхронно – через розрив поколінь, “славних прадідів” і “поганих правнуків”, та блокування національного переємства. Відповідно, битий, “як скло”, – *розчленований!* – колективний “народний труп” матеріально-тілесним чином дуплікує цей духовний розпад, чим остаточно вивершується картина національного анти-космосу, і український “той світ” ставиться в повну парну відповідність “цьому” – як і завжди в міфологічній свідомості царство мертвих віддзеркалює царство живих” [7, 132-133].

Від довільного тлумачення метафори – до свавільного узагальнення на підставі того, що *так-мусить-бути* “завжди в міфологічній свідомості” (апріорі: Шевченко ж бо – “міфотворець”). Від “осягнення внутрішньої логіки авторського міфа: подібно до того, як океан зберігає свій хімічний склад у кожній краплі води, міф, якщо розуміти його за, О. Лосєвим, як найвищу, трансцендуючу за межі повсякденности субстанційну об’яву особистісного первня, також мусить зберігати власну тожсамість у кожній своїй “клітині”” [6, 80] – до спроби “заризикувати практичну спробу власне герменевтичної інтерпретації Шевченкового міфа на матеріалі подинного, бажано художньо “замкненого” тексту” (невеликий за обсягом вірш найкраще відповідає такій вимозі)” [7, 80]. Чому?! Звідки переконаність у цьому? Чого *повинні* спрацювати саме *ці* правила гри, от, приміром, від

О. Лосєва? Чи це – не те саме “попадання в полон до власної ідеї”, “підганяння під неї [навіть] відпирного тексту”, за яке О. Забужко критикувала Г. Грабовича?

Адже у вірші “За байраком байрак...” ідеться не про всіх козаків forever, а конкретно про тих, які “по своїй по землі свою кров розлили і зарізали брата”, які стали на службу до ворога після того, “як запродав гетьман у ярмо християн”, а їх “послав поганяти”. Вони не відповідають за *все* козацтво, чи то пак *все* козацтво не відповідальне за *їхній* гріх. Що ж до творів, де символ Могили разом з тими, хто в ній похований, може претендувати на заповітне шевченківське узагальнення, чи не ліпше звернутись до тих, які спеціально для цього обрав сам Шевченко: “Розрита могила”, “Великий льох” (разом з епілогом “Стоїть в селі Суботові...”), “І мертвим, і живим...”... Всюди – віра у воскресіння волі, похованої разом з вольними, хоча й окраденими, козацькими трупами, – а не зради, що розкладається-розсипається і виходить з могили приви́дом, який не може умерти через непрості гріхи.

Г. Грабович із його “ідеальною спільністю” як підставою для узагальнення міг бути значно ближчим до істини, ніж О. Забужко із її “демонічним началом”, якби свою *idée fixe* не супроводив недостосовною тут “класовою” умовою: “Структура і влада, “закон і порядок”, держава і гетьмани як її втілення постійно висвітлювалися поетом як сили ворожі й негативні...”. Скільки пар теоретичних окулярів слід іще начепити, аби помітити, що українську старшину Шевченко таврує не за належність до “структури і влади”, а за колаборантство з Москвою! Гетьмани ж, кошові, які їй не корилися, у Шевченка завжди позитивні: П. Дорошенко, І. Мазепа, К. Гордієнко, П.Полуботок... Причому в ситуаціях, коли слід вибирати межі українською “суспільною структурою” – і “хлопоманією чи узаконенням анархічних тенденцій”, усім серцем стоїть на боці І. Мазепа, а не С. Палія (“Чернець”); а прості козаки зі залятої могили (“За байраком байрак...”) – такі ж бранці нечистої сили, як і гетьман, що туди їх запродав; як і... три,

здавалося б, ще невинні діточі-дівочі душі із “Великого льоху”, які витають-чекають прощення за те, що мимоволі привітали утвердження в Україні влади московських царів. Отож, лінію розмежування між “ідеальною спільністю” й “демонічним началом” Шевченко прокреслює не за класовим, а за національним критерієм, який для нього є водночас і етичним. Зашкодити Україні – то прислужитись нечистій силі, навіть, коли та шкода на позір мимовільна, невинна, дитяча. Боротись за Україну – то служити Божій справі, навіть, якщо ця боротьба видається комусь “демонічною”, “упиричною”...

Ціннісну межу, яку Г. Грабович шукав не там, де потрібно, О. Забужко загалом ігнорує, поширюючи герменевтику окремо взятого тексту на всю творчість Шевченка. Аби остаточно довершити розпочате (“контрольний в тім’я”), дослідниця добуває з ресурсів міфологічного арсеналу ще одну таємну зброю – метафору “заложних мерців”. “За Д. Зеленіним, до “заложних” в українському, а також білоруському фольклорі належать: а) померлі неприродною, в тому числі “наглою” смертю, б) самогубці, в) прокляті батьками; г) пропали безвісти, померлі відьми, чаклуни, упирі та ін. посібники нечистої сили, – загалом же “нечистими” вважаються всі “заложні” мерці, без огляду на причини, що призвели їх до такого стану” – зазначає О. Забужко у виносці до “найжахливіш[ого] лих[а], котре тільки може спіткати живу істоту” [7, 117]. Саме таке спіткало заклятих козаків (“За байраком байрак...”), три дівочі душі (“Великий льох”), і тут важко не погодитися з дослідницею. Але вона вирішує піти “далі”: до категорії “заложних мерців” потрапляють Шевченкові гайдамаки.

О. Забужко твердить, що персонажі “Гайдамаків” “затрачують не то індивідуальні, а просто людські риси, дедалі більше вподібнюючись безтілесним демонічним тіням на тлі “червоніючого пекла” апокаліптичного пожару [...]. Мовою міфологічного архетипа це знелюднення виражається [...] через демонізацію – *упиризацію*: Гонта-дітовбивця блукає по бойовиську

вже чистісіньким фольклорним упирем (“Крови мені, крові! / Шляхетської крові, бо хочеться пити, / Хочеться дивитись, як вона чорніє, / Хочеться напитись...”). Мотив не випадковий: перед тим Ярема, довідавшись про вільшанську трагедію й викрадення Оксани, вигукує з непідробним розпачем: “Чом я вчора, поки не знав, / Вчора не загинув! А сьогодні, коли й умру, / З домовини встану / Ляхів мучить” [7, 109]. Цитований стан Яреми – це “вимушена упіризація”, що “виразно переживається ним як прокляття, котрим тавровано душу. Тут, на наш погляд, і криється ключ до розуміння природи гайдамацького гріха: він не “злоначинающий”, як “тваринний” гріх владчої “неситости”, а тільки “реактивний” щодо переможного зла; в його основі – сама по собі цілком шляхетна (“свята”) спроба “виправити” світ, віднайшовши вже раз, було, порушену божисту рівновагу, усунути той “страшний суд”, який “ляхи в Україну несуть”, – “розкувать сестру” і “не дати матері в руках у ката пропадуть” [7, 109-110].

Отакий коментар, от на цьому пункті й застановитися б, злегка почистивши від надміру “лапок” (приміром, довкола “святої”), адже очевидно, що авторська інтенція в “Гайдамаках” є саме такою. “Проблема в тому, що в такому герці з інфернальним злом метод (убивство) непомітно, але неминуче підміняє собою ціль (визволення), – зло породжує зло, і початковий лицар-месник, увійшовши в порочне коло, парадоксальним чином впадає в той самий *параліч волі*, що й раб, який добровільно своєю волею поступився, – його вчинками керує інерція злотворення (“не я вбиваю, а присяга”), котра, в кінцевому підсумку, й перероджує його на *трагічного*, бо (мимовільного!) упиря – байдуже, за життя чи й по смерті також. Відтак “Гайдамаки” – це, строго кажучи, нестак історична поема, як міф *українського національного пекла*, де головною темою виявляється поступовий розпад того, що М. М. Бахтін назвав би “родовим народним тілом” [7, 109-110]. Використання дослідницьких методологій має сенс лиш тоді, коли за їх допомогою увиразнюються-поглиблюються месиджі,

інспіровані автором. В іншому випадку це буде попросту згвалтуванням – в нашому випадку, адже в Шевченка все з точністю до навпаки!

“Царство мертвих” не “дуплікує” й не “віддзеркалює” “царства живих”, а кидає йому виклик, виступає його антитезою; криваві події часів Коліївщини відлунюють гірким докором беспорядній овечості поетових сучасників. “Дурний шию підставляє / І не знає за що! / Та ще й Гонту зневажає / Ледаче ледащо! / “Гайдамаки не воины – / Розбойники, воры. / Пятно в нашей истории...” / Брешеш, людоморе! / За святую правду-волю/ Розбойник не стане, / Не розкує закований / У ваші кайдани / Народ темний, не заріже / Лукавого сина, / Не розіб’є живе серце / За свою країну” [14, Т. 1, С. 257]. Це ж хрестоматійне! Шевченко сам обстоює своїх “Гайдамаків” перед фарисейською критикою, застерігає її “не дурити Бога”, бо інакше (коли ставлення до минулого України не зміниться), то “в день радості над вами / Розпадеться кара / І повіє огонь новий / З Холодного Яру” [14, Т. 1, С. 257].

“Ідеться передусім про те, що з позицій висновків, зроблених Забужко, неможливо пояснити, чому ж у наступні роки Шевченко знову звертається до образу отих “нелюдів”, “демонів”-гайдамаків, тих, котрі начебто “неправедно пролили кров”; більше того, він їх послідовно *глюорифікує і захищає*” [9, 90], – слушно пише з цього приводу П. Іванишин, окрім цитованого щойно уривка “Холодного Яру”, наводячи аналогічний із поезії “Гоголю” (“Не заревуть в Україні / Вольнії гармати. / Не заріже батько сина, / Своєї дитини, / За честь, славу, за братерство, / За волю Вкраїни / Не заріже – викохає / Та й продасть в різницю / Москалеві...” [14, Т. 1, С.196]); нагадуючи про “постійну апеляцію Кобзаря до Гонти як до образу національного провідника” (“Сю ніч будуть в Україні / Родиться близнята. / Один буде, як той Гонта, / Катів катувати! / Другий буде... оце вже наш! / Катам помагати” [14, Т. 1, С. 228]) тощо.

Якщо й справді міф “зберігає власну тожсамість у кожній своїй “клітині”“, як океан, що “зберігає свій хімічний склад у кожній краплі води”,

то, вочевидь, інтерпретуючи певний “поодинчий” текст, слід бодай зважати на інші, поготів на безпосередньо із ним пов’язані. Т. Шевченко мав би повне право звернутись до О. Забужко її ж словами, протестуючи проти посягань на свою “авторську інтенцію”, посягань, що випливають зі структуралістських тез про “смерть автора”, “ампутацію” автора, про “множинність інтерпретацій”. Цими гаслами свого часу понадміру “загарливі” літературознавці санкціонували елементарне суб’єктивістське свавілля – саме тому згодом від них відмовлялися навіть ті, хто їх сформулював. Пізній М. Фуко пропонує повернути у текст “ампутованого” автора, оскільки “фігура автора дає змогу зупинити “ракове” розмноження значень у певному джерелі” [2, 443]. Точніше не скажеш. Зокрема, й для “випадку О. Забужко”.

Оголошуючи кожную поодинчу клітину відповідальною за увесь організм, призначаючи на роль цієї клітини довільно обраний текст і свавільно розмножуючи його значення на всю творчість, дослідниця досягає ефекту метастази: частина підпорядковує собі ціле, нав’язує йому свою згубну волю (що веде до “розпаду тіла”), претендує на “останнє слово”. Нічого дивного, коли в цьому контексті Забужко кваліфікує “заложним мерцем”... самого Шевченка, а остаточним потвердженням цьому називає... його “Заповіт”!

“... Друга строфа, це вказівка, що зробити з його душею: її, як і трьох пташок із “Великого Льоху”, вмирущий (а Шевченко був тоді в Переяславі *щиро* певен, що помирає!) прирікає на неприкаяне блукання “ланами й горами”, на недопуск до зустрічі з Богом у колі індивідуальної, “малої” есхатології, доки Дніпро не “понесе з України / У синєє море / Кров ворожу”“. Вирок страшнуватий, а для “народньо” віруючої людини, якою – на наш погляд трохи легкокомисно – вважав Шевченка Д. Чижевський, то й відверто переступницький, смертогрішний: Шевченко сам бере на себе зобов’язання стати тим, що в українському фольклорі зветься “заложним мерцем” та розцінюється як найжахливіше лихо, яке тільки може спіткати

живу істоту. Таких мерців, що, не знаючи спокою, “ходять” по смерті, прив’язані до місця поховання (либонь, на те й описаного так докладно в першій строфі), на сільських цвинтарях пробивають осиковим кілком ...” [7, 117-118]. Отож, “Вурдалак Тарас Шевченко”? В “сухому залишку” версії О. Забужко – висновок, що є титулом скандального опусу О. Бузини... Так, для Бузини оті ріки крови, які накликає його “вурдалак”, – безумовне зло, а для Забужко і її “заложного мерця” – необхідна умова визволення. Так, Бузина лицемірно дистанціюється від свого візаві, а Забужко захоплено солідаризується, вважаючи, що “найвеличніша думка й найвища перемога свободи – добровільно нести також кару за неминучий злочин” (за Ф. В. Шеллінгом) [7, 136]. В обох випадках йдеться про *упиря*, заручника *нечистої* сили, що, наче той виплеканий кров’ю Марко Проклятий з однойменного роману О. Стороженка, уособлює демонічне начало українців, несе на собі відповідальність за колективний гріх свого народу і приречений не вмирати, доки не спокутує його добрими ділами. Детально про це – у моїй статті “Панько Проклятий” (“Слово і час”, 2010, № 12), головний персонаж якого “пізній” Куліш так само мав свій “народ без пуття” за колективного грішника, а ідеали Шевченка, презентанта духу цього народу, вважав благими намірами, якими встелено дорогу до пекла.

Сьогочасні “міфологізатори” вважають так само, надаючи теоретичний ґрунт отому давньому сумніву в благословенні, “видимим оправданні” Кобзареві місії “звиш”, відповідності національних ідеалів Шевченка “загальнолюдським” (християнським) етичним нормам, а отже, й перспективам Божого промислу: “сумнівна соціально-політична спадщина” і “ще більш сумнівна, навіть потенційно фатальна” “спадщина міфологічного мислення, прищеплена Шевченком до душ майбутніх поколінь поетових співвітчизників” (Г. Грабович [5, 171]); “заложний мрець” – заручник демонізму – творець “символів безмайбутности” “проклятого народу” (О. Забужко про Гонту, що вбиває синів [7, 111]) тощо. Беручи до уваги більш ніж суперечливі засоби аргументації цих висновків, неважко зрозуміти

викривальний патос П. Іванишина, який убачає причину страшного вчинку “не у метафізичному “упиризм” чи “демонізм” Гонти, не в “інерції злотворення”, а в тому факті, що людина, яка стала на захист цілого народу, мусить верифікувати свої вчинки з позицією добра для громади [...] Гонта, через апофеоз відданості загальнонародній справі, стає уособленням ідеального національного провідника, якому довелося заради щастя усіх пожертвувати щастям родинним – “розбити живе серце”” [9, 91-92].

П.Іванишин змушений нагадувати всі оці хрестоматизми “функціонального шевченкознавства”, позаяк О. Забужко ігнорує їх з подивугідною безапеляційністю, наче все те “було давно і неправда”. “...Ми аж ніяк не хочемо сказати, ніби від традиції “функціонального шевченкознавства” можна відмахнутися... Свого часу Х. Ортега-і-Гассет вельми дотепно показав безвихідність, евристичну погрішність всякого пустого “ні”, або ж “анти”: “Той, хто заявляє, що він “анти-Педро”, не робить нічого іншого, – перекладаючи його ставлення позитивною мовою, – як заявляє, що він прихильник світу, де Педро не існує. Але якраз така ситуація існувала в світі, коли Педро ще не народився. Антипедровець, замість того, щоб зайняти місце після Педро, займає місце перед ним і перемотує цілий фільм на минулу ситуацію, після якої знову неминуче з’являється Педро”” [7, 6]. Саме так. Цим разом – Петро Іванишин. Фактом своєї появи він нагадує, що О. Забужко “перемотала цілий фільм на минулу ситуацію”. Справжнім шоком для читачів стає оксиморонне поєднання в доробку О. Забужко скандального дослідження, про яке мова, і, приміром, її попередньої монографії “Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період”, роману “Музей покинутих секретів”, численних есеїв, статей, інтерв’ю, де проукраїнська позиція харизматичної авторки очевидна, больова, безсумнівна, й аж ніяк не узгоджується з однозначними вердиктами П. Іванишина про “свідому, навіть цинічну, фальсифікацію Шевченкової творчості”, якою “неоміфологісти” займаються, “щоб знищити” (!) Т. Шевченка [9, 105].

Такою О. Забужко фігурує у дискусійних статтях, обурених колективних апеляціях, телефонних дзвінках на радіо, листах до редакцій, яких за двадцять років назбиралося вже чимало. Найхарактерніші з них чесно вміщено під рубрикою “Скандал” у “Додатках” до п’ятого перевидання). Тут же є і рубрика “Пріоритети й авторитети”, заповнена прихильними відгуками. Зокрема, й академіка І. Дзюби, чиї слова найчастіше цитують, коли річ торкається “Шевченкового міфа України” (вони, до речі, фігурують на звороті обкладинки перших чотирьох видань): “...Дослідження Оксани Забужко масштабністю концепції, послідовністю аналізу і енергією оформлення думки перевищує все, досі знане в цьому жанрі, й остаточно конститує філософське шевченкознавство як галузь науки” [8, 203] – благословить Іван Дзюба цю спробу “знищення”, а сам стає автором Шевченківського тому академічної “Історії української літератури”, яку охоче цитують і ті, хто *pro-*, і ті, хто *contra-* неоміфологізму...

Захищаючи Т. Шевченка від “демонічного начала”, “упиризму”, “злотворення”, “зложних мерців” та інших акцентів інтерпретації О. Забужко, дослідник вважає цю чортівню штучно нав’язаною (“немає доказів, що Шевченко ідентифікував себе з нечистою силою” [9, 94], “образ гайдамаків аж ніяк не “демонічний”“ [9, 91] тощо) і відстоює, сказати б, ідеологічно-сакральну чистоту Кобзарєвого слова. “...Світогляд Шевченка, як і ідеологія українського націоналізму, основоположником якої він був, – це *система*. “В основі цієї системи – три абсолютні константи: Бог, Україна, Свобода”“ [9, 101], а отже, той, хто бореться за Свободу України, чинить Божу справу, і є лицарем, ідеальним героєм, а не “невинним злочинцем”, приреченим на довічну покуту за свій “славний гріх”. Для Іванишина це аксіома, як і для кожного свідомого українця, вихованого на Шевченковій творчості, бо, щоб стало це аксіомою, свого часу Тарас і приходив. Тільки от, приходив він власне до тих, для кого *це* було теоремою.

Загалом же, “випадок Шевченка” є чи не найпоказовішим індикатором недостосовності “універсальних” нібито наукових технологій, адже вони

оглядають предмет дослідження ззовні (збоку, згори, з “висоти”), а Шевченко прийшов, аби виразити українську душу зсередини, надати їй Слово власне всупереч вже-тодішнім легіонам чужинецьких оцінок. Навіть традиційна, канонічна, верифікація Кобзарєвої спадщини в контексті літературних напрямів-течій межує з профанацією. У дошевченківських романтиків є ті самі, що й у Шевченка, необхідні риси романтизму (протиставлення уявного та буденного світів, культ почуттів, а не розуму, індивідуалізм, містицизм тощо), і впливає їх творчість із тих самих основних романтизму джерел (національної історії та фольклору-міфології), тільки от Шевченко чомусь п’є з тих джерел воду живу, а вони – мертву; тільки от Шевченко сприймає усі ті романтичні риси як вияв людського, а вони – як нелюдське, ба й антилюдське наслання.

Рецидиви цих ментальних рудиментів можна “зрозуміти й простити”, коли вони зринають у періоди національної депресії: той же пізній П. Куліш після Валуєвського циркуляру, те ж перше видання монографії О. Забужко в час болотяного цвітіння кучмівщини. Однак тиражувати їх зараз, у пору активного націєтворення, коли потверджується чи не кожне слово Шевченкових пророкувань, чи не кожна аксіологічна вказівка на допіру “зачаровані” нетямю й страхом місця дислокації чистої та нечистої сили, – то лити воду на чортів млин; то пускати шаманську ману там, де треба вияснювати й прояснювати...

ЛІТЕРАТУРА

1. *Амвросій Могила. Ієремія Галка. Поезії.* – К.: Радянський письменник, 1972. – 242 с.
2. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. – Львів: Літопис, 1996. – 482 с.
3. *Боровиковський Л.* Твори. К.: Молодь, 1971. – 272 с.
4. *Бузина О.* Вурдалак Тарас Шевченко. – К.: Арий, 2008. – 280 с.
5. *Грабович Г.* Шевченко як міфотворець. – К.: Радянський письменник, 1991. – 212 с.
6. *Забужко О.* Друга спроба. Вибране. К.: Факт, 2005. – 347 с.
7. *Забужко О.* Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – К.: Абрис, 1997. – 147 с.
8. *Забужко О.* Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – К.: Комора, 2017. – 167 с.

9. *Іванишин П.* Вульгарний “неоміфологізм”: від інтерпретації до фальсифікації Т. Шевченка. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 321 с.
10. *Куліш П.* Твори: у 6 т. – Львів, 1908-1910. – 210 с.
11. *Маковей О.* Твори: в 2 т. – К.: Дніпро, 1990. – 186 с.
12. Українські поети-романтики. Поетичні твори. – К.: Наукова думка, 1987. – 500 с.
13. *Чернецький С.* Цькування Шевченка – це перешкоджання бути Шевченкові нашим [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/news/2016/02/12/chernetskyy_pro_tskuvannya_grabovycha_tse_pereshkodzhannya_buty_shevchenkovi_nashym_671787 (Дата звернення: 01.09.2016)
14. *Шевченко Т.* Повне зібрання творів: у 12 т. – К.: Наукова думка, 1991, 1992. – 580 с.

REFERENCES

1. *Amvrosiy Mohyla. Iyeremiya Halka.* Poeziyi [Poetry], Kyiv, Radyans'kyu pys'mennyk, 1972, 242 p [In Ukrainian].
2. Antolohiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky XX st. [Anthology of world literary criticism of XX century], L'viv: Litopys, 1996, 482 p [In Ukrainian].
3. *Borovykovs'kyu L.* Tvory [Works], Kyiv, Molod', 1971, 272 p [In Ukrainian].
4. *Buzina O.* Vurdalak Taras Shevchenko [Vampire Taras Shevchenko], Kiev, Ariy, 2008, 280 p [In Russian].
5. *Hrabovych H.* Shevchenko yak mifotvorets' [Shevchenko as the creator of myth], Kyiv, Radyans'kyu pys'mennyk, 1991, 212 p [In Ukrainian].
6. *Zabuzhko O.* Druha sprobа. Vybrane [The second attempt. Selected works], Kyiv, Fakt, 2005, 347 p [In Ukrainian].
7. *Zabuzhko O.* Shevchenkiv mif Ukrayiny. Sprobа filosofs'koho analizu [Shevchenko's myth of Ukraine. Attempt of philosophical analysis], Kyiv, Abrys, 1997, 147 p [In Ukrainian].
8. *Zabuzhko O.* Shevchenkiv mif Ukrayiny. Sprobа filosofs'koho analizu [Shevchenko's myth of Ukraine. Attempt of philosophical analysis], K.: Komora, 2017, 167 p [In Ukrainian].
9. *Ivanyshyn P.* Vul'harnyy “neomifolohizm”: vid interpretatsiyi do fal'syfikatsiyi T. Shevchenka [Vulgar neomythologism: from interpretation to rig of T. Shevchenko], Drohobych: Vidrozhennya, 2001, 321 p [In Ukrainian].
10. *Kulish P.* Tvory: u 6 t [Selected works: in 6 volumes], L'viv, 1908-1910, 210 p. [In Ukrainian].
11. *Makovey O.* Tvory: v 2 t. [Selected works: in 2 volumes], Kyiv, Dnipro, 1990, 186 p [In Ukrainian].
12. Ukrayins'ki poety-romantyky. Poetychni tvory [Poets of Ukrainian romanticism. Poetry], Kyiv, Naukova dumka, 1987, 500 p [In Ukrainian].
13. *Chernets'kyu S.* Tskuvannya Shevchenka – tse pereshkodzhannya buty Shevchenkovi nashym [Harassment of Shevchenko – is hindering him to be our], Available in: http://zik.ua/news/2016/02/12/chernetskyy_pro_tskuvannya_grabovycha_tse_pereshkodzhannya_buty_shevchenkovi_nashym_671787
14. *Shevchenko T.* Povne zibrannya tvoriv: u 12 t. [Selected works: in 12 volumes], Kyiv, Naukova dumka, 1991, 1992, 580 p [In Ukrainian].

АННОТАЦИЯ

Ростислав Чопик. Semper idem (по случаю пятого переиздания монографии Оксаны Забужко «Шевченков миф Украины. Попытка философского анализа»)

В статье проанализированы наиболее противоречивые аспекты монографии О. Забужко «Шевченков миф Украины. Попытка философского анализа», связанные с «демоническим началом» в творчестве Т. Шевченко. Автор отстаивает локальное

измерение данной проблемы, критикуя О. Забужко за попытку сделать ее заложником все наследие Кобзаря. Доказано, что Шевченко не демонизировал украинское прошлое, а наоборот, защищал от демонизации, которой его наделяли дошевченковские романтики, Н. Гоголь, имперская историография.

Ключевые слова: миф, демоническое начало, упыризация, заложные мертвецы, гайдамаки.

ABSTRACT

Rostyslav Chopyk. Semper idem (On the fifth reprint of "Shevchenko's Myth of Ukraine. Attempt of philosophical analysis" by O. Zabuzhko)

The article analyzes the most controversial aspects of the work "Shevchenko's Myth of Ukraine. Attempt of philosophical analysis" by O. Zabuzhko, which are related to "demonism" in the Shevchenko's works. The author defends the local dimension of the problem, and criticizes O. Zabuzhko's trying to project it on all Kobzar's heritage. He proves that Shevchenko did not demonized Ukrainian past. Vice versa, he protected it from demonization, despite previous romanticists, Gogol, and imperialistic historiography. Thus, current state of problem must be concluded as dangerous: without any necessary need Ukrainian literary studies multiply neomythological strategies of reading Shevchenko. The article discloses the mechanism of neomythological hoaxing of Shevchenko's ideosphere: O. Zabuzhko tries to generalize partial conclusions on the totality of poet's heritage.

Key words: myth, demonic element, vampirism, hostage deads, haidamaks.